

หมอแคนอีสาน : เทคนิค วิธีการและความสำเร็จในการเล่นแคน

Isan Khaen Player : Technique, Method, and Success in Playing Khaen

สิทธิศักดิ์ จำปาแดง¹, อภิสิทธิ์ เบื้องบน², กล้า ศรีเพชร³, ไกรฤกษ์ สัพโส⁴

Sitthisak Champadaeng¹, Apisit Buengbon², Kla Sriphet³, Kailurk Sapso⁴

Received: 8 June 2018

Revised: 24 August 2018

Accepted: 10 September 2018

บทคัดย่อ

แคนเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมและเป็นเอกลักษณ์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานวิจัยนี้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้เพื่อศึกษา 1) การพัฒนาต้นสู่ความเป็นหมอแคน 2) ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเล่นหมอแคน ขอบเขตของการวิจัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เลือกศึกษาเฉพาะกรณีศิลปินหมอแคนจำนวน 11 คน นำข้อมูลที่ได้ตรวจสอบเชิงคุณภาพตามประเด็นที่กำหนดไว้ในกรอบการวิจัย นำเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า หมอแคนเป็นนักดนตรีที่มีทักษะจึงสามารถสร้างความงามของน้ำเสียงอย่างอัศจรรย์โดยอาศัย เทคนิควิธีการที่ซับซ้อนต้องอาศัยความพยายามสูงจึงจะสามารถสร้างทำนองที่มีความไพเราะได้ การที่จะเป็นหมอแคนที่ดีควรมีคุณสมบัติ อันประกอบไปด้วย ความขยันขันแข็งในการฝึกซ้อม หมั่นศึกษาหาความรู้จากหมอแคนที่มีชื่อเสียง มีความละเอียดลออในการฟังและการบรรเลง หมั่นดูแลรักษาระบบกลไกของแคน ลดทิวเป็นคนที่ถ่อมตน ไม่ถือตัวว่าเป็นคนเก่ง ลายแคนเป็นศิลปะอิสระที่ไร้ขอบเขต ความไพเราะมีได้จากการที่เล่นเพียงอย่างเดียวจะต้องเกี่ยวกับผู้ฟังเป็นผู้ให้ความคิดเห็น ไม่ควรตำหนิตายผู้อื่นที่มีฝีมือต่อยกว่า เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นผู้ที่ตรงต่อเวลา เมื่อมีโอกาสถ่ายทอดความรู้เคารพผู้อื่น เคารพในสิทธิส่วนบุคคล หมอแคนต้องรู้หน้าที่ของตนเอง ควรเป็นผู้มองโลกในแง่ดีรู้จักให้อภัยผู้อื่น จะต้องเคารพเครื่องดนตรี เคารพครูอาจารย์และผู้มีพระคุณ โดยสรุป เทคนิคที่ศิลปินค้นพบสามารถใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาทักษะสำหรับผู้ที่สนใจในการฝึกซ้อมดนตรี

คำสำคัญ : หมอแคนอีสาน, เทคนิค, วิธีการ, การเป่าแคน

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² นิสิตปริญญาโท สาขาดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ นิสิตปริญญาโท คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

⁴ นิสิตปริญญาตรี สาขาดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Assistant Professor, Faculty of Cultural Sciences Mahasarakham University

² Master of Music Education College of Music Mahasarakham University

³ Master of Cultural Science Faculty of Cultural Sciences Mahasarakham University

⁴ B.M Bachelor of Music College of Music Mahasarakham University

Abstract

Khaen is a popular instrument and a symbol of Northeastern Thailand. The objectives of this research project were to study: 1) the development of a Mor Khaen 2) success factors in using a Mor Khaen. The research area was in the Isan region. The samples providing information were 11 persons. Data were analyzed, and the findings were presented in descriptive analysis. Result: The research found that Mor Khaen, or the musicians who practice Khaen until it is perfected, are amazed how it makes people recall their past. Khaen blowing is considered important because its technique and sophisticated physical requirements require significant effort to create the beautiful rhythm. To become a good Khaen blower, one should practice and attempt to learn from famous Khaen blowers who are meticulous in both listening and blowing and keep a modest and humble personality. Khaen rhythm is an independent art and seamless. The beauty of playing the Khaen is not only being the solo instrument on stage, but pleasing the audience as well. The Khaen player should teach others, have respect for others, and respect for each other's individual rights.

Keywords : Isan Khaen Player, Technique, Method, Playing Khaen

บทนำ

เครื่องดนตรีประเภทแคนเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่มีลักษณะใกล้เคียงหลายประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม กัมพูชา ลาวและไทย เครื่องดนตรีไม้เป่าประเภทเป่าที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างซับซ้อน แคนเป็นเครื่องดนตรีมีการพัฒนาไกลก่อนข้างสูงทั้งกรรมวิธีการผลิตและการบรรเลง ด้วยเหตุอย่างน้อยสองประการที่กล่าวแล้ว แคนจึงได้รับความนิยมและแพร่หลายในอดีตทั้ง ราชอาณาจักรตลอดจนสามัญชนทั่วไป เครื่องดนตรีตระกูลแคนในบริเวณประเทศไทยและประเทศลาวก็แพร่หลายเช่นกันเนื่องจากมีความเกี่ยวพันทางวัฒนธรรม ประการหนึ่งถึงแม้ว่าจะมีแพร่หลายในที่อื่นก็ตาม แต่แคนที่ผลิตในดินแดนอีสานถือว่ามีความพิเศษดี รวมทั้งลายหรือเพลงที่ใช้บรรเลงเช่นกัน นักดนตรีได้ฝึกหัดเรียบเรียงจนเกิดความไพเราะน่าฟังจนกระทั่งผู้สนใจจดจำต่อกันมาตราบจนถึงปัจจุบัน (สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, อาษา พาลี, 2557 : คำนำ)

ด้านสังคมและวัฒนธรรม ดนตรีแคนได้เข้าไปมีบทบาทในด้านการขัดเกลาอารมณ์ร่วมกับการขับลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรม ตลอดจนขนบประเพณีในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ทำให้เป็นแบบฉบับในการประพฤติตนที่ดีงาม ทำนองแคนมีส่วนโน้มน้าวจิตใจผู้ฟัง ด้านดนตรีและศิลปะการแสดงในด้านนี้ แคนมีบทบาทการเป็นรากฐานของการแสดงกลุ่มหมอลำหมอแคน ระดับเสียงและเพลงหรือที่เรียกว่า “ลาย” ได้กลายเป็นแม่บทของระบบเสียงและทำนองของดนตรีชั้นอื่น ๆ ในอีสาน ด้านเศรษฐกิจจากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แคน เข้าไปมีบทบาทต่อดำเนินชีวิตของชาวอีสานเกือบทุกด้าน (สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, 2552 : 4) การเป่าแคนจึงนับว่ามีความสำคัญเพราะเป็นเทคนิควิธีการที่ซับซ้อนต้องอาศัยความพยายามสูงจึงจะสามารถสร้างทำนองที่มีความไพเราะได้ แคนมีอิทธิพลต่อชาวไทยอีสานอดีตมีบทบาททั้งประเพณีพิธีกรรมและบันเทิง

โดยเฉพาะเป่าประกอบหมอลำที่เจริญรุ่งเรืองควบคู่กับสังคมอีสาน ทำให้ศิลปินได้พัฒนาลายแคนที่เป็นระบบ ผู้ที่เป่าแคนจึงแบ่งออกเป็นกลุ่มคือ กลุ่มมือสมัครเล่นเป่าสนุกสนาน เช่น เป่าลงช่วงเกี่ยวสาวยเล่นรื่นเริงตามงานเทศกาล กลุ่มมืออาชีพเป็นที่ฝึกหัดอย่างจริงจังโดยส่วนใหญ่จะฝึกจากครูสังเกตฝึกฝนตนเองจนเชี่ยวชาญเป่าได้หลายลายชาวอีสานจึงเรียกว่า หมอแคน

การเรียนเป่าแคนสมัยก่อน ผู้เรียนต้องใช้วิธีฟัง สังเกตและจดจำ ไม่มีการเรียนเป็นที่ชัดเจน ผู้สนใจต้องไปหาฟัง สังเกต จดจำ ชักถามจากผู้ชำนาญที่ละเอียดถี่ถ้วน และผู้ฝึกหัดจะต้องมีแคนเป็นส่วนตัวไว้ฝึกเวลาว่าง โดยนำเอาทำนองที่ตนจำได้มาลองเป่าปะติดปะต่อกันเข้าเป็นทำนองของตนเอง จะเห็นได้ว่าเพลงแคนทั้งหลายแม้จะเป็นลายเดียวกันถ้าต่างคนต่างเป่าจะมีทำนองผิดแผกกันไป ปัจจุบันการเรียนการสอนเป่าแคนเปลี่ยนเป็นแบบทางการ ทั้งยังอาจใช้ตัวโน้ตเข้ามาช่วยในการเรียนการสอน แต่เพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า “ลายแคน” นั้นยังมีน้อย เพราะการถอดทำนองจากเทปเป็นโน้ตยากกว่าเพลง ทั้งทำนองลายแคนไม่มีทำนองตายตัวเพียงแต่ลายแคนประกอบขึ้นด้วยกลุ่มเสียง (วลี) กลุ่มละ 2 - 3 เสียงคล้ายกับหน่วยของทำนองเพลงสากลที่เรียกว่า “โมทีฟ” ทำนองลายแคนก็เกิดจากการประดิษฐ์สร้างสรรค์ “โมทีฟ” เหล่านี้ออกไปต่าง ๆ นานา แล้วนำมาเชื่อมโยงต่อกันให้ไพเราะเหมาะสม (เจริญชัยชนไพโรจน์, 2527 : 1 - 2) แคนจึงเป็นเครื่องดนตรีที่เกี่ยวข้องกับสังคมวัฒนธรรมของชาวอีสานอย่างแท้จริง

การฝึกเป่าแคนจะต้องมีวิธีการตามลำดับขั้น ฝึกเป่าแคน การเลือกแคน การเข้าใจทำนอง การฝึกเป่าโดยการใช้ลมและการนับเพื่อให้เกิดเสียง รวมทั้งท่าทางเมื่อเกิดความชำนาญ (สุกิจพลประถม, 2536 : บทคัดย่อ) เครื่องดนตรีตระกูลแคนที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะพบว่ามีวิวัฒนาการหลายพันปี สำหรับแคนในอีสานรูปทรง ระบบเสียง และ

ทำนองบางอย่างคล้าย สปป.ลาว และเวียดนามตอนบน ซึ่งเกี่ยวเนื่องเชิงประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ภาคอีสานในอดีตค่านิยมเป่าแคนอย่างแพร่หลายทั่วไป ซึ่งใช้ในประเพณีพิธีกรรมหรือเกือบทุกโอกาสของงานรื่นเริง ทำนองที่เรียกว่า ลาย โดยแบ่งออกเป็น ลายที่เกิดจากระดับเสียง ลายที่เกิดจากเลียนแบบทำนองลำ ลายที่เกิดจากจินตนาการของหมอแคน และลายที่เกิดจากการเลียนแบบเพลงที่เป็นอิทธิพลภายนอก ลายแคนของอีสานไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเกิดขึ้นช่วงใดแต่คงพัฒนาควบคู่กับการลำทำนองต่าง ๆ ที่นิยมอย่างกว้างขวางในภูมิภาคนี้ จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่ผู้คนร่วมสมัยเดียวกันมีความซาบซึ้งและเข้าใจถึงสุนทรียรสต่างจดจำและเข้าใจทำนอง จึงเป็นการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะผู้ฝึกเป่าแคนบางคนจึงไม่จำเป็นต้องเรียนอย่างจริงจังก็สามารถเป่าได้ คำว่า หมอ โดยนัยจึงหมายความว่า ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญหรือชำนาญ ดังนั้นผู้เป่าแคนจึงแยกได้สองระดับคือ ผู้ที่เป่าแคนทั่วไป เป็นผู้ชื่นชอบและฝึกเป่าได้บ้างไม่ถึงกับชำนาญสามารถบรรเลงในงานรื่นเริง ประเภทที่สองคือผู้ที่รักและตั้งใจฝึกฝน พัฒนาฝีมือตนเองจนชำนาญแตกฉานสามารถเป่าได้หลายทำนองทั้งเป่าประกอบลำและเป่าเดี่ยว นับเป็นอาชีพเสริมจึงถือว่าเป็นหมอแคน

สำหรับหมอแคนอีสานได้กระจายตามจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งหากยึดตามลักษณะทำนองแบ่งแยกออกเป็น สำเนียงอุบล นิยมแพร่หลายในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง และสำเนียงขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง ทั้งนี้ให้เข้าใจว่าทำนองที่หมอแคนสร้างขึ้นมานั้นส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับสำเนียงการลำของแต่ละท้องถิ่น การที่จะเป็นหมอแคนได้นั้นจะอาศัยเวลา ความวิริยะอุตสาหะ ความจำ ความฉลาด ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และหมอแคนส่วนใหญ่พบว่ามีความอนุเคราะห์เกื้อกูลมีความประสงค์ให้ความรู้ถ่ายทอดแก่ศิษย์ตลอดจนผู้ที่สนใจ จึงนับว่า เป็นผู้สืบสานและสืบศิลปะการเป่าแคนอย่างแท้จริง

งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาเทคนิค วิธีการ ที่เป็นความรู้ของศิลปินที่ยังไม่มีข้อสรุป และผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้เป็นข้อมูลที่น่าไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเป่าแคนของสถานศึกษาที่มีหลักสูตรดนตรีพื้นบ้านตลอดจนผู้สนใจทั่วไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้เพื่อศึกษา

1. การพัฒนาต้นสู่ความเป็นหมอแคน
2. ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเป็นหมอแคน

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่องหมอแคนอีสาน : เทคนิค วิธีการและความสำเร็จในการเป่าแคน ได้กำหนดวิธีวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัยประกอบด้วย
 - 1.1) เนื้อหาศึกษาประวัติและผลศิลปินหมอแคนที่มีชื่อเสียงที่ได้รับการยอมรับในวงหมอลำหมอแคนตลอดจนเป็นผู้ที่มีบทบาทอุทิศตนในการพัฒนาศิลปการเป่าแคนและการแสดงพื้นบ้านอีสาน
 - 1.2) วิธีวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยแบบกรณีศึกษา
 - 1.3 ระยะเวลาวันเริ่มต้นโครงการ 30 ธันวาคม 2558 วันสิ้นสุดโครงการ 30 กันยายน 2559
 - 1.4) พื้นที่วิจัยได้แก่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเลือกจำเพาะเจาะจงศึกษาเฉพาะกรณีศิลปินหมอแคน
 - 1.5) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเจาะจงจากกลุ่มศิลปินหมอแคนจำนวน 11 คนที่มีชื่อเสียงที่ได้รับการยอมรับในวงหมอลำหมอแคน ประกอบด้วย 1) หมอแคนสมบัติ สิมหล้า 2) หมอแคนบัวลา ลุนบัวบาน 3) หมอแคนเคน สมจินดา 4) หมอแคนอำพันธ์ ม้าย่อง 5) หมอแคนสังเวียน ไปไหน 6) หมอแคนสมหวัง เอวอ่อน

- 7) หมอแคนทองคำ ไทยกล้า 8) หมอแคนหนูกัน ศรีเชียงพิมพ์ 9) หมอแคนสมร ลมบน 10) หมอแคนบัวทอง ผาจง และ 11) หมอแคนทองจันทร์ ศรีชัย

2. วิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วย

- 2.1) เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย สมุดบันทึก กล้องบันทึกภาพนิ่ง กล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหว
- 2.2) การเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติและผลศิลปินหมอแคนที่มีชื่อเสียงที่ได้รับการยอมรับในวงหมอลำหมอแคนตลอดจนผลงานบันทึกเทปคลาสเซต ซีดี วีซีดี ที่บันทึกไว้
- 2.3) การจัดกระทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบประวัติผลใช้เทคนิคการแบบสามเส้า และการสังเคราะห์เทคนิคการเป่าแคน โดยตามประเด็นที่กำหนดไว้ในกรอบการวิจัย
- 2.4 การนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาผลงานของศิลปินหมอแคนที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในด้านการพัฒนาต้นสู่ความเป็นหมอแคนและปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเป็นหมอแคนผลการวิจัยพบว่า

การพัฒนาต้นสู่ความเป็นหมอแคน

การเป่าแคนเป็นศิลปะชั้นสูง โดยอาศัยการปฏิบัติซ้ำหลายรอบจึงเกิดเป็นทักษะ หลังจากนั้นหมอแคนผู้ชำนาญจะอาศัยการจินตนาการขณะบทเพลงประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อเป็นรากฐานสู่การดันปฏิภาณ (Improvisation) หรือที่เรียกว่าผูกกลายแคนให้สละสลวยน่าฟัง หมอแคนที่พัฒนาตนจนเกิดผลสำเร็จมีองค์ประกอบหลายด้านคือ

1. ความมีอุดมการณ์ที่มุ่งมั่น จากการศึกษาวรรณคดีหมอแคนดังกล่าวเป็นผู้ที่หลงใหลในเสียงแคน เพราะครั้งอดีตบรรพบุรุษอีสานนิยมฟัง

ลำและฟิงแคนเป็นหลัก เกี่ยวกับวิถีชีวิต ด้านบันเทิง ประเพณี พิธีกรรม อย่างน้อยที่สุดผู้ชายกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำหมอแคนจะต้องเคยฝึกตั้งแต่เมื่อสมัครเล่นคือ เป่าเพื่อลงช่วงเกี่ยวสาว ส่วนผู้ที่จะมีติดเป็นอาชีพเริ่มจากการเป่าแบบประสานเสียงง่าย ๆ ไปสู่ความซับซ้อนสัมพันธ์ทั้งการใช้ลมและการนับนิ้ว หมอแคนส่วนใหญ่ที่พบจะเพิ่มเติมความรู้ขึ้นเรื่อย ๆ ทยอยแคนที่มีทำนองใกล้เคียงในยุคนั้นคงมีสาเหตุเมื่อครั้ง พ.ศ. 2482 ห้าง ต.เง็กชวนหันมาบันทึกแผ่นเสียงและเผยแพร่จำหน่ายเสียงลำ เสียงแคน สื่อพื้นบ้านหลังช่วงนี้เริ่มแพร่หลายและเข้าถึงประชาชนชาวอีสานมากขึ้นตามลำดับ จวบจนถึงยุคเทปคลาสเซ็ทและซีดี เหตุนี้ทำให้หมอแคนที่มีชื่อเสียงได้บันทึกลายแคนจำหน่ายด้วย ผู้ที่มุ่งมั่นจึงได้มีโอกาสเพิ่มเติมความรู้มากขึ้น

2. การมีครูผู้สอนที่ดี สังคมอีสานในเรื่องศิษย์กับครูมีการเคารพนับถืออย่างมากดังจะเห็นได้จากมีคำพูดต่อกันว่า “พ่อแม่ครูบาอาจารย์” การเคารพจึงมีการยกครู มีเครื่องบูชาครูเรียกว่า “คาย” มีคาถาสำหรับบูชา ช่วยในการจดจำ ป้องกันอุปสรรค มนต์เสน่ห์ คาถา เหล่านี้อาจเรียกรวม ๆ ว่า “อ้อ” “คายอ้อ” เพราะหมอแคนส่วนใหญ่ได้ฝึกฝนเป็นการส่วนตัวกับครู ครูจึงได้มอบวิชาอันเป็นความเชื่อให้ด้วยพร้อมทั้งมีข้อห้ามเรียกว่า “ข้อคะลำ” การประพฤติในฐานะ ครูกับศิษย์จึงให้คำแนะนำ พร่ำสอนเอาใจใส่ดูแลในรายละเอียดของการฝึกเป่าแคนเป็นพิเศษทำให้เรียนรู้และพัฒนาฝีมือการเป่าแคนได้อย่างรวดเร็วและถูกต้องหลังจากที่มีสื่อแผ่นเสียง เทปคาสเซ็ท หมอแคนได้มีโอกาสเพิ่มเรียนรู้เพิ่มเติม ด้วยความที่มีใจรักบวกกับพรสวรรค์ที่มีอยู่ ทำให้สามารถสร้างสรรค์และพัฒนาศิลปะของตนจนเป็นเอกลักษณ์

3. ความขยันหมั่นเพียร หมอแคนแต่ละคนมีความชื่นชอบในเสียงแคนมาแต่เด็กโดยผ่านบริบททางสังคมที่เป็นสมัยนิยมเสียงลำเสียงแคนในขณะนั้น เมื่อมีความใส่ใจจึงแสวงหาต่อมาได้รับ

การถ่ายทอดและปลูกฝังเพื่อให้เป็นหมอแคนที่ดี ทำให้ทุกคนมีความมุ่งมั่น ฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอ นอกจากความขยันในการเป่าแคนแล้วยังสนใจค้นคว้าหาความรู้และพัฒนาตนเองในด้านการเป่าแคนตลอดเวลา

4. ความมีวินัย มีความรับผิดชอบสูง และมีความวินัยในการเป็นหมอแคนที่ดี การฝึกซ้อมแต่ละครั้งจะใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 1-2 ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย ถ้าหากซ้อมเพื่อการประกวดจะใช้เวลาค่อนข้างมากใช้เวลาช่วงกลางคืนในการฝึกฝนฝีมือค้นหากลเม็ดเคล็ดลับเพื่อสะกดผู้ฟัง หรือฝึกตอนเช้ามีดเพราะสมองปลอดโปร่ง โดยขณะฝึกซ้อมอย่างมีสมาธิคิดค้นปฏิภาณหรือที่เรียกว่า การผูกลายแคน นอกจากนี้ต้องมี สัจจะ ถ้ารับปากหรือรับงานการเป่าแคนไว้แล้ว โดยไม่ได้ทำหนังสือสัญญา ไม่ว่าจะเป็นการรับปากกับหมอลำ หรือเจ้าภาพต้องไปตามนั้นเพื่อให้เสียงาน อันเป็นคุณธรรมส่วนตัวที่มีในหมอแคนแต่ละคน

5. หมอแคนเป็นผู้มนุษยสัมพันธ์ที่ดี โดยปกติหมอแคนเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยที่ดี อารมณ์ดี เกี่ยวข้องกับการรับงานงานแสดง นอกจากนี้เป็นผู้ที่ร่าเริงแจ่มใส ชอบความสนุกสนานสามารถสร้างความสุขให้กับผู้ชนผู้ฟัง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเป็นหมอแคน

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในความของหมอแคนประกอบด้วย

1. การตั้งเป้าหมายในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง การตั้งเป้าหมายจะช่วยให้ประสบความสำเร็จในการเล่นระดับสูงได้เร็วกว่าการเล่นโดยไร้จุดหมาย เนื่องจากการฝึกแคนสมัยก่อนมิได้ฝึกตามโน้ต หรือฟังเสียงจากสื่อ หากแต่เป็นการเรียนแบบครูพักลักจำ เมื่ออยู่ครูกับครูอาจเป่าหรือแนะนำเทคนิคพิเศษบางประการแต่ส่วนใหญ่จะฝึกตนได้จากการเก็บเล็กผสมน้อยค่อยเป็นค่อยไป หลังจากนั้นจึงวางแผนการฝึกเพื่อบรรลุเป้าหมาย

นั้น ต้องตัดสินใจว่าจะฝึกหนักจนลายแคนที่เป่าได้คุณภาพตามคำวิพากษ์วิจารณ์ของผู้รู้

2. การฝึกอย่างถูกต้อง เบื้องต้นครูเป็นผู้ชี้แนวทางหลักการที่ควรจะเป็น หมอแคนในอดีตไม่มีเวลาที่ชัดเจนอาศัยเวลารว่างจากงาน ตอนกลางคืนหรือตอนเช้ามีเวลาในการฝึกแคนแต่ละวันทำต่อเนื่องหลายชั่วโมงไม่ได้เพราะต้องทำงานอย่างอื่นควบคู่กัน หมอแคนที่ประสบผลสำเร็จมีแผนงานที่เตรียมไว้ ขั้นตอนไปเป็นการก้าวไปที่ละขั้นเพื่อให้ถึงเป้าหมาย หมอแคนส่วนใหญ่จะฝึกลายพื้นฐานที่เป็นแม่บทได้แก่ ลายใหญ่ ลายน้อย ลายสุดสะแนน ลายส้อย และลายไปซ้าย และเมื่อฝึกอย่างถูกต้องตามวิธี จะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดความประหม่าจนผิดพลาดสามารถนำเป่าประกอบลำได้จริง

3. การมีสมาธิ ความตั้งใจและอดทน นับได้ว่าการเป่าแคนขั้นสูงยากต้องใช้เวลานานการเรียนแคนนี้คือการฝึกฝนที่ต้องอาศัยทั้งความตั้งใจและสมาธิเพื่อบรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้ ทักษะการใช้นิ้วและลม เพราะการเป่าแคนขั้นสูงต้องคอยประดิษฐ์ ประดับประดาแต่ละเสียงที่ออกมาแต่จะถึงขั้นนี้ได้ต้องอาศัยการฝึกซ้อมอย่างมาก

4. การเข้าถึงอารมณ์เพลง สมัยก่อนไม่เป็นเรื่องยากเพราะเสียงลำเสียงแคนเป็นที่นิยมทั่วไป หมอแคนได้รับฟังในบริบท เสียงแคนเป่าคลอและเลียนแบบเนื้อกลอนลำในวรรณกรรมที่เสกสรรด้วยภาษาที่ซาบซึ้งกินใจ ตลอดจนความสนุกสนานครื้นเครง เป็นสำเนียงที่เข้าใจของคนในวัฒนธรรมเดียวกัน กล่าวได้ว่าแคนคือเครื่องมือที่ใช้แสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึก การเข้าถึงอารมณ์ที่ถ่ายทอดความสุขความเศร้าลลายจึงใช้สื่อสารกับผู้บรรเลงถึงผู้ฟังได้เป็นอย่างดี

5. รู้จักเรียนรู้การแก้ไขปัญหา ในบรรดาดนตรีพื้นบ้านอีสานแคนเป็นเครื่องดนตรีที่เรียนยากและเล่นยากที่สุดชนิดหนึ่ง เพราะมี 3 อย่างที่ต้องทำไปพร้อม ๆ กัน คือ 1) การเป่าเข้าและตูดออก 2) การนับนิ้วทั้งคู่ แยก และนับกลุ่มเสียง หรือแบบคอร์ดตามหลักสากล ศัพท์เฉพาะเรียกว่า

“เสียงกล่อมและกาย” 3) การจินตนาการประดิษฐ์ทำนองขณะเล่น ซึ่งหมอแคนระดับเชี่ยวชาญจะต้องมีทั้งสามอย่างพร้อมกันขณะบรรเลง เป็นการใช้สมองควบคุมระบบประสาทการทำงานของร่างกาย เมื่อเสียงเปล่งออกมาไม่เกิดความไพเราะต้องรู้จักปรับปรุงจากจดจำท่อนเพลงที่ไพเราะมาหลอมรวมให้เป็นลักษณะเด่นเฉพาะตน

6. รู้จักเลือกแคนที่มีคุณภาพดี โดยทั่วไปแคนที่ผลิตขึ้นมาใหม่จะมีน้ำเสียงที่ไพเราะเพราะปรับเสียงใหม่ยังไม่ผ่านการใช้งาน หมอแคนส่วนใหญ่จะเลือกจากช่างที่ตนเองเคยใช้เนื่องจากความชำนาญของหมอแคนที่ทำการศึกษาให้ความคิดเห็นต่างกันแต่ส่วนที่ตรงกันตลอดจนวิธีการเก็บรักษาดังนี้

6.1 ลั่นแคนวัสดุที่นำมาทำลั่นแคนจะมีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่ เงิน ทองแดง และทองเหลือง ดังนั้นคุณสมบัติของเงินจะสั้นสะท้อนได้ดีกว่าทองแดง คุณสมบัติของทองแดงก็จะสั้นสะท้อนได้ดีกว่าทองเหลือง แคนลั่นเงินจึงต้องมีราคาแพงกว่าแคนลั่นทองแดงและแคนลั่นทองเหลืองก็จะมีราคาต่ำสุด ซึ่งมาตรฐานดังกล่าวประเมินจากช่างแคนเพียง 1 คนที่ทำลั่นแคนจากโลหะ 3 ประเภท ช่างทำแคนแต่ละคนจะตั้งราคาแคนของตนเองตามความสามารถหรือตามคุณภาพของแคนนอกจากพิจารณากันที่ลั่นแคนแล้ว คุณสมบัติอื่น ๆ ก็ควรจะต้องพิจารณาเพิ่มเติมอีก เช่น เป่าแล้วไม่เป่ลือลม ไม่มีเสียงบอด หรือติดขัด เมื่อเป่าแรง ๆ เป็นเวลานาน ๆ คุณภาพเสียงก็ยังคงที่ ลั่นแคนจะไม่ติดขัดหรือหักงอ ในสมัยก่อนจะต้องวัดความแข็งแรงของลั่นแคนด้วยการเป่าประกอบหมอลำกลอนตั้งแต่เวลาประมาณ 3 ทุ่มไปจนสว่างของอีกวันใหม่ โดยที่ลั่นแคนยังคงสภาพดีไม่หักงอ จึงจะนับได้ว่าแคนมีคุณภาพ ลั่นแคนชนิดนี้จะต้องผ่านขบวนการหลอมโลหะตี ตัด สับ ขุด จนได้เสียงที่เกลี้ยงเกลาเหมาะสม หากลั่นแคนไม่ผ่านขบวนการหลอมแล้วก็จะมีคุณภาพที่ต่ำมาก เสียงแคนก็จะเพี้ยนได้เร็วด้วย

6.2 ไม้กู่แคนและเต้าแคนอาจจะมีการอุปสรรคอยู่บ้างแต่เป็นเรื่องเล็กน้อย โดยปกติ กู่แคนที่ใหญ่และยาวจะให้น้ำเสียงที่กังวานกว่า กู่แคนที่เล็กและมีปล้องสั้น แต่ช่วงที่มีฝีมือก็สามารถปรับแต่งที่ลิ้นแคนให้มีเสียงที่กังวานได้

6.3 ขี้สูดหรือชันโรง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งเพราะจะต้องทำหน้าที่อุดรูรั่วบริเวณเต้าแคนที่ไม้กู่แคนไหลออกไป เพื่อให้ลมที่เป่าและดูดผ่านเข้าไปในเต้าแคนทั้งหมด โดยไม่เล็ดลอดออกสู่อากาศอื่นใด เหนือสิ่งอื่นใดสำคัญที่สุดคือ ขึ้นกับฝีมือของช่างทำแคนเช่นกัน

6.4 รู้จักการเก็บรักษาแคน หอมแคน รู้จักเก็บรักษาโดยตัดถุงผ้าตามขนาดความกว้างยาวของแคนทำสายรัดไว้ปลายด้านใดด้านหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันแมลงและฝุ่น ปัจจุบันเริ่มมีถุงหนังติดซิปปั้นแคนเป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ มีความเปราะบางของกู่แคนและมีความยืดหยุ่นของขี้สูดสูงมาก เมื่อมีอากาศร้อนขี้สูดจะละลาย แต่ถ้าอากาศเย็นขี้สูดจะหดตัว ขี้สูดนอกจากมีหน้าที่ในการอุดรูรั่วแล้ว ยังสามารถนำมาติดรูหนีบ (รูด้านข้างของแคน) เพื่อให้เกิดเสียงประสานในขณะบรรเลงได้ด้วย นอกจากนี้ขี้สูดยังมีคุณสมบัติดับกลิ่นน้ำลายที่สะสมขึ้นจากหน้าลายของผู้เป่าได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในอุณหภูมิที่สูงจะสามารถดับกลิ่นน้ำลายได้มากกว่าในอุณหภูมิต่ำ แต่ก็ควรระวังไม่ให้แคนตากแดดหรืออยู่ในใกล้ความร้อนนานจนเกินไปเพราะจะทำให้ขี้สูดเปื่อยได้ ความชื้นเป็นอุปสรรคอีกอย่างหนึ่งของแคน เพราะจะทำให้ขี้สูดและเต้าแคนเกิดเชื้อรา วิธีแก้ไขที่ง่ายก็คือใช้ผ้าชุบน้ำเช็ด ล้างน้ำแล้วเช็ดให้แห้ง และนำไปผึ่งแดด เพื่อให้ขี้สูดอ่อนตัวส่งกลิ่นออกมารักษาสภาพภายในเต้าแคน

7. เทคนิคการเป่าแคน การที่จะทำให้สำเนียงแคนมีความไพเราะจะต้องอาศัยหลักการดังนี้การฝึกเป่าแคนขึ้นสูงการเรียนเป่าแคนขึ้นสูงต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร เป็นนักฟัง นักจินตนาการ เพราะหอมแคนที่เป่าได้ไพเราะจะต้องมี

ปฏิภาณไหวพริบดี เนื้อหาที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะเป็นแนวทางได้บ้างหากต้องการบรรลุเป้าหมายต้องใช้ควบคู่กับการปฏิบัติรวมทั้งปรึกษาศิลปินหอมแคน ดังนี้

7.1 การติดสูด หมายถึง การทำให้เสียงเสพประสานหลักของแต่ละลาย ดังอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดหายในช่วงขณะที่เป่า ทำให้เสียงแคนไพเราะกลมกลืน วิธีการคือ นำเอาขี้สูดที่ติดอยู่เต้าแคนไปปิดรูหนีบเสียงเสพประสานที่ต้องการใช้ ซึ่งการติดสูดนี้ได้ยึดหลักที่ว่า ใช้เสียงต่ำสุด ในแต่ละระดับเสียง สำหรับแต่ละกลุ่มลายเป็นหลัก ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นระดับเสียงเดียวกัน แต่ถ้าหากต่างกลุ่มลายเดียวกันเสียงทุ้มต่ำที่ใช้เป็นหลักในการติดสูดก็จะแตกต่างกันดังนี้

7.1.1 ลายสุดสะแนนติดสูดที่เสียง ซอล (เสพซ่าย) เป็นเสียงประสานหลักทำให้เสียงแคนในขณะเป่าไม่ขาดหายไปและเสียง ซอล เป็นเสียงที่ทุ้มต่ำที่สุด ซึ่งสังเกตได้จากการที่เสียงหอมล้าเปล่งออกมาเป็นคำสุดท้ายของช่วงโอลาเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นเสียงที่ทุ้มต่ำที่สุดของการขับลำทางสั้นในระดับเสียงนี้จะตรงกับเสียง ซอล ดังนั้นเสียง ซอล จึงเป็นหลักในการติดสูด

7.1.2 ลายโป้ซ่าย ติดสูดที่เสียง โด และเสียงซอล (เสพซ่าย) เป็นเสียง เสพประสานหลัก ซึ่งเป็นเสียงทุ้มต่ำที่สุด ข้อสังเกต เหตุผลเดียวกับลาย สุดสะแนน

7.1.3 ลายส้อย ติดสูดที่เสียง เร เป็นเสียงเสพประสานหลัก เพราะเป็นเสียงที่ทุ้มต่ำที่สุดในระดับเสียงนี้ ข้อสังเกต เหตุผลเดียวกับลายสุดสะแนน

7.1.4 ลายใหญ่ ติดสูดที่เสียง ลา เป็นเสียงเสพประสานหลัก เพราะเป็นเสียงที่ทุ้มต่ำที่สุดสำหรับการเป่าในลายทางยาว ด้วยระดับเสียงนี้ ซึ่งสังเกตได้จากการขับลำของหอมล้าก็เป็นการลำทางยาว(ลำล่อง) และเสียงที่ทุ้มต่ำที่สุดคือเสียงลา ซึ่งการเป่าแคนก็ไม่ต่างจากการขับลำแต่อย่างใดเลย

7.1.5 ลายน้อย ดิดสุดที่เสียง เร เป็นเสียงประสานหลัก เพราะเป็นเสียงที่ทุ้มต่ำที่สุด สำหรับการเป่าในลายทางยาวระดับเสียงนี้ เหตุผลในการสังเกตเสียงวิธีเดียวกับลายใหญ่

7.1.6 ลายเซ ดิดสุดที่เสียง ที่ เป็นเสียงประสานหลัก เพราะเป็นเสียงเสฟประสานที่ต่ำที่สุดสำหรับการเป่าลายทางยาวในเสียงระดับนี้

7.2 การใช้ลม สามารถจำแนกชนิดของลมออกเป็น 4 ลักษณะดังนี้

7.2.1 ลมเรียบ คุณลักษณะของลมชนิดนี้คือ เสียงที่ถูกเป่าออกมาที่นั่นฟังดูราบเรียบไม่มีลักษณะเป็นลูกคลื่น อาจจะอุปมาคล้ายกับสายน้ำที่เคลื่อนไหวไปอย่างสงบนิ่ง และราบเรียบนั่นเอง

7.2.2 ลมสะเทิน (กึ่งเรียบกึ่งสะบัด) คุณลักษณะของลมชนิดนี้คือเสียงที่ถูกเป่าออกมาที่นั่นฟังดูไม่ถึงกับราบเรียบเลยทีเดียว แต่ดูฟังอาจคล้ายกับมีคลื่นเล็ก ๆ แทรกสลับบ้างไม่ราบเรียบจนเกินไป

7.2.3 ลมตัด เป็นลมที่มีความชัดเจนในการกำหนดจังหวะและเน้นจังหวะเน้นคำ และลมชนิดนี้มักจะใช้เป่าในลายเต้ย

7.2.4 ลมสะบัด คุณลักษณะของลมชนิดนี้ คือ เสียงแคนที่เป่าออกมาที่นั่น ฟังดูคล้ายกับกระแสน้ำเคลื่อนไหวไปข้างหน้า และมีคลื่นใหญ่ น้อยสลับขึ้นลงไปกับกระแสน้ำนั้น ลมชนิดนี้เป็นลมที่มีเสน่ห์อย่างยิ่ง และเป็นลมที่ฝึกได้ยากกว่าบรรดาลมทั้งหลายที่กล่าวมา และลมชนิดนี้ก็เป็นลมที่ทำให้คุณภาพเสียงที่มีพลัง เข้มแข็ง สง่างาม เป็นความรู้สึกรู้สึกว่าเคลื่อนไหวอย่างสุขุม และนุ่มนวลมากเป็นลมที่ได้รับความนิยมสูงสุดในยุคศิลปะสูงสุดของการเป่าแคน

8. การใช้ลิ้นในการสร้างเสียงแคน หากผู้ฝึกเป่าแคนด้วยการสูดลม เข้า-ออก จากเต้า แคนเพียงอย่างเดียวความไพเราะเพราะพริ้งก็ยังไม่เกิดมา สำเนียงลีลา ก็ยังไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น

ลิ้นจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่ใช้ในการสร้างสรรค์สำเนียงแคน เสียงที่เป่าจะมีเสียงยาว สั้น หรือห้วน ก็ขึ้นอยู่กับการใช้ลิ้นของผู้เป่ากำหนดลมหายใจเข้า-ออก ว่ามีประสิทธิภาพเพียงใดซึ่งลักษณะและวิธีการใช้ลิ้นพอสรุปได้เป็น 2 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

8.1 วิธีการใช้ลิ้นขั้นพื้นฐาน การใช้ลิ้นลักษณะนี้ทำให้ผู้เป่าไม่เหนื่อย จะช่วยให้เสียงแคนไม่ขาดตอน ซึ่งเป็นวิธีที่ทำได้ง่าย โดยผู้ฝึกจะต้องเริ่มต้นจากการสังเกตเสียงแคนที่ผู้ฟังได้ยินเสียงที่ถูกต้องจะเป็นเสียงที่ไม่ขาดตอน เมื่อสังเกตแล้ว เวลาเป่าหรือระบายลมเข้า - ออกเต้าแคนให้ใช้ปลายลิ้นตัดลมขณะที่เป่าเป็นจังหวะหลังจากที่ฝึกจนชำนาญแล้ว เสียงแคนที่เป่าออกมาจะเกิดความไพเราะได้สำเนียงลายแคนโดยแท้จริง

8.2 เมื่อฝึกตามข้อที่ 1 ได้แล้วให้ฝึกท่องทำนองลายแคนตามตัวโน้ตโดยใช้ลิ้นกระดกขึ้นลงเป็นจังหวะทำนองที่ท่อง เมื่อฝึกตามข้อ และข้อ 2 ได้คล่องแล้วเราก็จะใช้ลิ้นในการสร้างสำเนียงลายแคนได้ตามที่ต้องการและเสียงแคนที่เป่า

อภิปรายผล

ผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลในลักษณะเนื้อหาที่พบในความสอดคล้องและความแตกต่างจากตามแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยได้ 2 ประการ ประการที่หนึ่งสิ่งที่ค้นพบตามวัตถุประสงค์ ประการที่สององค์ความรู้ที่พบและทักษะในการพัฒนาการเป่าแคน

1. ค้นพบตามวัตถุประสงค์

1.1 การพัฒนาตนสู่ความเป็นหมอนแคน ค่านิยมทางดนตรีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหมอลำ หมอแคน ทั้งเกี่ยวข้องกับความบันเทิง ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น เหตุนี้จึงมีจึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิต สำหรับหมอนแคนที่เลือกศึกษาพบว่า เป็นหมอนแคนที่ฝึกฝนมุ่งสู่อาชีพ เริ่มต้นจากการฝึกเป่า

ด้วยตนเอง แสวงหาครูอาจารย์ เมื่อมีทักษะเพิ่มมากขึ้นสามารถเป่าประกอบลำได้ มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับหมอลำแคนด้วยกัน ความรู้จึงเพิ่มพูนเป็นที่รู้จักแพร่หลายออกไป การพัฒนาสื่อพื้นบ้านใน พ.ศ. 2482 ห้าง ต.เจ๊กชวนหันมาบันทึกแผ่นเสียงและเผยแพร่จำหน่ายเสียงลำ เสียงแคน นับเป็นก้าวแรกของศิลปินพื้นบ้านอีสานที่มีโอกาสเผยแพร่ศิลปะท้องถิ่นสู่ภูมิภาคอื่นโดยเฉพาะภาคกลางซึ่งมีคนไทยเชื้อสายลาวที่ถูกกวาดต้อนและอพยพมาจากอาณาจักรล้านช้างตั้งแต่รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 กระจายกระจายในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม ลพบุรี ราชบุรี เพชรบุรี กำแพงเพชร สิงห์บุรี และนครสวรรค์ เป็น ผู้คนในจังหวัดดังกล่าวได้รับสื่อพื้นบ้านนี้เช่นกัน สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือนับเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมครั้งแรกอย่างกว้างขวางต่อเนื่องจนถึงยุคเทปคลาสเซ็ท ซีดี และวีซีดี หมอลำหมอลำแคนที่มีความสามารถจึงถูกบันทึกเพื่อจำหน่ายบรรดาหมอลำแคนทั้งยุคร่วมสมัยและสมัยหลังจึงมีโอกาสได้เรียนสืบต่อมา การเกิดธุรกิจบันทึกนี้จึงถือเป็นแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับนิยามพรรณ วรรณศิริ (2540 : 93) กล่าวถึงหลักการของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอันเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ กล่าวไว้ ดังนี้

1.1.1 ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เพราะสภาพภูมิศาสตร์ เป็นตัวกำหนดเส้นทางเดินของมนุษย์ที่จะนำวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ ยิ่งพื้นที่ ต่าง ๆ ประเด็นเนื่องจากดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นดินแดนที่ราบสูง ในด้านการเคลื่อนย้ายผู้คนตั้งแต่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเหตุทางการเมืองระหว่างสองราชอาณาจักรครั้งรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 เข้าสู่บริเวณภาคกลางของไทย รวมทั้งชาวอีสานสมัยที่มีเส้นทางสัญจรจึงมีการติดไปมาหาสู่ทั้งสองภูมิภาคในเชิงวัฒนธรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจึงมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมหมอลำหมอลำแคนในทั้งสองภูมิภาค

1.1.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2430 รัฐบาลพิจารณาเห็นว่าจุดแรกที่สมควรจะสร้างทางรถไฟเชื่อมกับเมืองหลวงของไทยก่อนอื่นคือ นครราชสีมา ต่อมาได้ขยายเส้นทางออกไปตามลำดับผู้คนเริ่มมีการสัญจรโยกย้ายถิ่นฐานแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น มีพ.ศ. 2482 การบันทึกแผ่นเสียงสื่อพื้นบ้านกรณีหมอลำหมอลำแคนของนายห้าง ต.เจ๊กชวน เป็นลำดับแรก ๆ ที่มีการแพร่กระจายวัฒนธรรมด้านนี้อย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอีสานและภาคกลาง

1.1.3 ปัจจัยทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมและความรู้ใหม่ จากการไปศึกษายังต่างถิ่น หรือการรู้จักแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรมและการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ซึ่งคำนิยมหมอลำหมอลำแคนเป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนมีรสนิยมในกลุ่มเดียวกัน

1.1.4 ปัจจัยทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เพราะการมีถนนหรือระบบขนส่งที่ดี ทำให้มีการติดต่อสื่อสารค้าขายช่วยให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมหมอลำหมอลำแคนเป็นไปได้รวดเร็ว

1.2 ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเป็นหมอลำซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์คือ ความขยัน การฝึกซ้อม หมั่นศึกษาหาความรู้ มีความละเอียดในการฟังและการบรรเลง หมั่นดูแลรักษาแคนลดทิวเป็นคนที่อดทน เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ที่ดี เป็นผู้ที่ตรงต่อเวลา ความรู้เคารพผู้อื่น เคารพในสิทธิส่วนบุคคล เคารพเครื่องดนตรี และเคารพครูอาจารย์และผู้มีพระคุณในบรรดาหมอลำอีสานที่เลือกศึกษาพบว่าหมอลำสมบัติ สิมหล้า เป็นผู้เป่าแคนลายโบราณได้ครบและเรียบเรียงอย่างเป็นระบบเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์สามารถเรียนรู้ได้เร็ว นอกจากนี้แล้วเป็นผู้ที่ฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอแต่งเพลงใหม่ ๆ มาประยุกต์ให้สอดคล้องกลมกลืนพอเหมาะรวมประยุกต์ให้เข้ากับดนตรีสากลได้ด้วย หมอลำสมบัติ สิมหล้า จึง

เป็นก้าวใหม่ที่นำพาเครื่องดนตรีแคนของไทยให้เป็นที่รู้จักทั้งในไทยและต่างประเทศ ทูลทองใจ ซึ่ง รัมย์ (2552 : 187) กล่าวผู้ที่เป็นหมอแคนได้จะต้องรักและหวังจะยึดเอาเป็นอาชีพดังเช่นหมอแคนสมบัติ สิมหล้า เป็นผู้พิการทางด้านสายตามาตั้งแต่เด็ก ไม่มีโอกาสในการศึกษาเรียนรู้เหมือนผู้อื่น จึงมีความพยายามที่จะเรียนรู้และหาเอกลักษณ์ให้กับตัวเองประกอบกับเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ทางด้านดนตรี มีความรักและชื่นชอบในเสียงแคนมาตั้งแต่เด็ก ซึ่งหมอแคนที่มีชื่อเสียงก็มีลักษณะคล้ายกัน เช่น หมอแคนหนูกัน ศรีเชียงพิมพ์ หมอแคนทองคำไทยกล้า หมอแคนบัวลา ลุนบัวบาน หมอแคนสมหวัง แอวอ่อน หมอแคนบัวทอง ผาจวง แคนหมออำพันธ์ ม้าย่อง และหมอแคนทองจันทร์ ศรีชัย

2. องค์ความรู้ที่พบและทัศนะในการพัฒนาการเป่าแคน

การวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจซึ่งเป็นที่ประเด็นที่ใกล้เคียงและนอกเหนือจากการรอบวิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

1. องค์ความรู้ที่พบ แคนเป็นเครื่องดนตรีหลักระบบเสียงเป็นแม่บทของเครื่องดนตรีอีสานทั่วไป มีบทบาทในด้านประเพณีความเชื่อบูชาเทพยดา ผีฟ้า พญาแถน ด้านความบันเทิงนำไปใช้เป่าประกอบลำและเพลง ผสมวงกับเครื่องดนตรีอื่นเป็นที่บันเทิงใจ การเป่าแคนมีทั้งมือสมัครเล่นและมีอาชีพทั้งนี้ขึ้นกับความตั้งใจความขยันหมั่นเพียร และโอกาสที่จะแสวงหาครูอาจารย์ที่ดี

หมอแคนมืออาชีพส่วนใหญ่แสดงความรู้ตลอดเวลาเนื่องจากติดตามไปกับหมอลำเพื่อทำการแสดงพบปะกับกับเพื่อนหมอแคน ส่วนหมอลำต้องหากลองและเพลงใหม่แนะนำเสนอหน้าเวทีเอาใจผู้ชม หมอลำแคนจำเป็นต้องแกะเพลงหรือในช่วงที่หมอแคนคนอื่น ๆ ขึ้นทำการแสดงบนเวทีได้จดจำสำเนียงทำนองเพื่อฝึกเป่า สอดคล้องกับประเสริฐ กองสุขกรรม (2556 : 83-85) กล่าวว่าหมอแคนบัวชัยศิลป์ แก้วแสนไชย ฝึกเป่าแคนโดย

วิธีการเลียนแบบครูพักลักจำสามารถเป่าแคนจนเกิดความชำนาญ นักดนตรีพื้นบ้านให้การนับถือครูที่ยังมีชีวิตอยู่และที่เสียชีวิตไปแล้ว เป็นการนับถือแบบผสมผสาน ผี พราหมณ์ พุทธ บางคนมีการเรียนคาถาอาคม เช่น มนต์เสน่ห์ มนต์ป้องกัน เรียกว่า คายอ ซึ่งคล้ายกันกับหมอลำโดยมีการนับสืบสายต่อเนื่องกันมา สอดคล้องกับ พัลลภ เพียรชนะ (2554 : 125-130) ผลการวิจัยพบว่าความเป็นมาของความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเกี่ยวกับอ้อไหว้ครูหมอลำกลอนเป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ อ้อและคาถาแบ่งได้ 4 ประเภทคือ อ้อปอง คาถาหาเสน่ห์ คาถาป้องกัน และคาถาไล่

2. หมอแคนในยุคกลอนซึ่ง สาเหตุที่เกิดลำซึ่ง ราวปี พ.ศ.2529 เป็นมาเพราะเห็นแบบอย่าง

วงดนตรีลูกทุ่ง พร้อมกันนั้นเนื่องจากมีการกระตุ้นทางเศรษฐกิจเกิดการจ้างงานในวงชาวอีสานเป็นผู้ที่ชื่นชอบความสนุกสนานประกอบชอบทำบุญส่วน บุญแจกข้าว (อุทิศส่วนกุศล) บวช งานส่วนรวมคือบุญกฐิน บุญผ้าป่า บุญฉลองกุฏิ โบสถ์ วิหาร เหล่านี้จึงนิยมจ้างมหรสพ ระยะนั้นเป็นสิ่งที่แปลกใหม่สำหรับชาวอีสานจึงได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว ต่อมาผู้สนใจเรียนลำซึ่งจำนวนมากที่ตามมาควบคุมกันคือหมอแคน แต่หมอแคนในยุคนี้มีความสามารถเท่ากันกับหมอลำคือได้กลอนไหว้ครูใช้ลายสุดสะแนนเป่าประกอบ เดินกลอน (หย่าว) ใช้ลายน้อย ลำลาใช้ลายใหญ่หรือลายน้อย หลักจากที่ลำซึ่งซบเซา หมอแคนในยุคนี้บางคนได้พัฒนาความรู้ให้มาตรฐานเท่ากับหมอแคนยุคดั้งเดิม

3. การเกิดหมอแคนรุ่นใหม่ ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับการจัดระบบการศึกษา มีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงคือ

3.1 หลังจากที่มีการก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด พ.ศ.2522 และกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2524 หรือเป็นยุคที่วงโปงลางเฟื่องฟูแพร่หลาย

เกิดหมอแคนรุ่นใหม่แต่ก็ยังไม่มียุคที่สนใจฝึกสายแบบดั้งเดิมเพียงเป่าลายผสมวงโปงลางลายโปงลางได้ดัดแปลงตัดทอนมาจากลายพื้นฐาน 6 ลาย คือ ลายทางสั้น ลายส้อย ลายสุดสะแนน ลายทางยาว ลายน้อย ลายเซ ลายใหญ่ นอกจากนี้สถาบันอุดมศึกษาในอีสาน เช่น วิทยาลัยครูมหาสารคาม ต่อมามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ก่อวงแคนอีสาน วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ต่อมามหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ก่อตั้งวงโปงลางอุบล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม ก่อตั้งวงแคน แต่ไม่ได้อยู่ในฐานะหลักสูตรการสอนเป็นชมรม นิสิตนักศึกษาจบออกไปเป็นบุคลากรทางการศึกษาได้ ก่อตั้งวงดนตรีในโรงเรียน เมื่อนักเรียนมีโอกาสศึกษาต่อในสถาบันดังกล่าวดำเนินได้เป็นผู้สืบสานต่อเนื่องไป

3.2 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ก่อตั้งคณะศิลปกรรมต่อมาแยกเป็นวิทยาลัยดุริยางคศิลป์ ได้สร้างหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (ศป.บ.) พ.ศ. 2541 แบ่งเป็น 3 สาขา คือ 1) ดนตรีตะวันตก 2) ดนตรีไทย 3) ดนตรีพื้นบ้านโดยเฉพาะสาขาดนตรีพื้นบ้าน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เจริญชัยชนไพโรจน์ ได้เล็งเห็นความสำคัญว่าดนตรีพื้นบ้านควรจัดระบบและเปิดสอน ผู้วิจัยได้มีโอกาสสอนที่นั่นเมื่อ พ.ศ.2542 ได้เริ่มรวบรวมศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งเอกสารและบันทึกภาพเสียงเกี่ยวกับแคนจัดทำสื่อการสอน ระยะเวลาไม่มีผู้สนใจแต่เมื่อจบออกไปปรากฏว่าเป็นที่ต้องการของตลาด พ.ศ.2545 เริ่มมีผู้สนใจเรียนมากขึ้น การจัดการเรียนการสอนได้ให้นิสิตเลือกเครื่องมือเอก ได้แก่ แคน พิณ โปงลาง โหวด และซอ นอกจากนี้ยังจัดเนื้อหาให้เรียนการดนตรีและแสดงอีสานทั้งหมด นับเป็นก้าวสำคัญที่ทำให้วงการหมอลำหมอแคนได้หวนกลับมาอีกครั้งสำหรับการเรียนการสอนแคนเบื้องต้นให้เรียนเป่าตามโน้ตรวมทั้งวิธีสังเกตฟังเสียง และสร้างลายแคนของตน มีการประเมินไปตามลำดับขั้น สอดคล้องกับ โยธิน พลเขต (2557 : 203-213)

ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการเรียนการสอนเป่าแคนประกอบลามี 3 ขั้นตอน คือขั้นเตรียมการขั้นดำเนินการและขั้นประเมินผล ขั้นเตรียมการคือผู้เรียนนอกระบบมีความสนใจอยากเรียนเป่าแคนครูต้องเตรียมแคนและสื่อประกอบการเรียนการสอนให้นักเรียน ซึ่งต้องหาวิธีการพัฒนาเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าและปฏิบัติได้ง่ายขึ้น สอดคล้องกับ อาษา พาลี (2555 :199-208) กล่าวว่าแนวทางการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดการเป่าแคนทำนองพื้นบ้านกระทำได้โดยการสร้างแนวปฏิบัติในการเป่าแคนซึ่งเริ่มต้นจากการฝึกเป่าโดยการอธิบายเรื่องการใช้นิ้วการใช้ลิ้นการใช้ลมและการสร้างทำนองลายแคนโดยจัดทำคู่มือในการฝึกเป่าแคนซึ่งมีการอธิบายการเป่าแคนจากลายพื้นฐาน

3.3 การมีหลักสูตรท้องถิ่นในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ความเป็นอิสระในจัดเนื้อหาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน ประกอบกับมีงานศิลปวัฒนธรรมนักเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือสำหรับนักเรียนที่รักกิจกรรมดนตรีพื้นบ้าน

3.4 การฝึกเป่าแคนที่จะพัฒนาทักษะจนเป็นหมอแคนแบบพื้นบ้าน เพราะสมัยโบราณเรียนแบบครูพักลักจำ มีการจำเสียงสำเนียง หรือบางครูสามารถบอกเป็นพยางค์หรือเป็นวรรคจะถ่ายทอดได้ดี แต่ส่วนใหญ่ที่พบจะเป่าแบบยาวจนจบลายจึงเป็นการยากต่อการฝึก ข้อสังเกตที่พบมีสองลักษณะ คือ 1) ควรสอนให้ผู้เรียนฝึกนับนิ้วความแบบอย่างการเรียนแบบสากลจนเกิดความคล่องแคล่ว 2) เรียนแบบอ่านท่องจำโน้ตเบื้องต้นโดยอาศัยเพลงอย่างง่าย 3) เมื่อเรียนได้เบื้องต้นไม่ควรยึดติดโน้ตมากเกินไป 4) ฝึกจำสำเนียงไพเราะจนขึ้นใจนำมาร้อยเรียงให้เป็นของตนเอง 5) ฝึกจากครูแคนที่มีเทคนิคการนับนิ้วและการใช้อย่างถูกต้อง

4. ความมีสุนทรีภาพของเพลงแคน ลายแคนหรือเพลงแคนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์จากจินตนาการของศิลปินโดยอาศัยเครื่องดนตรีแคน

อันมีระบบเสียงที่ลงตัวจากการบรรจงสร้างที่ทับซ้อนหลายยุคหลายสมัย สมรรถนะที่มีในเครื่องดนตรีนี้เมื่อบรรเลงจึงมีทั้งแนวประสานเสียง คอร์ด และทำนอง จึงสามารถเล่นเป่าเพลงหรือที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า “ลาย” ซึ่งแบ่งออกเป็น 1) ลายที่แบ่งตามระบบเสียงประกอบด้วย กลุ่มลายทางสั้น ได้แก่ ลายสุดสะแนน ลายไปซ้าย ลายส้อย กลุ่มลายทางยาว ได้แก่ ลายใหญ่ ลายน้อย ลายเซ 2) ลายที่เกิดจากจินตนาการพรรณนาภาพพจน์ เช่น ลายโป่งกลาง ลายลมพัดพร้าว ลายไล่วัวขึ้นภู 3) ลายที่เกิดจากทำนองลำ เช่น ลายลำเพลิน ลายลำเต้ย 4) ลายที่เกิดจากเพลง อาจยืมทำนองมาจากเพลงไทยเดิม เพลงของชาติต่าง ๆ รวมทั้งเพลงลูกทุ่งสมัยนิยม ในการสร้างสรรค์เพลง มีความยืดหยุ่นไม่ยึดชนบทยึดตัว มีการดัดแปลง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ปรับเข้ากับรสนิยมของผู้คนในสมัยต่อมา ความงาม ความไพเราะ ที่มีคุณค่าต่อจิตใจจึงเป็นสุนทรียภาพที่ผู้คนในวัฒนธรรมเดียวกันมีความซาบซึ้งและเข้าใจร่วมกัน สอดคล้องกับทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ ยศ สันติสมบัติ (2540 : 50) กล่าวว่า สุนทรียภาพหรือสุนทรียะนั้น นักวิชาการได้สรุปเป็นภาพรวมว่า สุนทรียภาพหมายถึง ความงาม ความไพเราะ ความงามนั้นได้

อย่างซาบซึ้งตรึงใจ ความมหัศจรรย์ ความเหมาะสมของสัดส่วน การเลียนแบบธรรมชาติหรือความงาม สิ่งมหัศจรรย์ที่เหมาะสมมีความบริสุทธิ์ชัดเจนและยังให้ความรู้สึกเพลิดเพลินพอใจและมีความสุขแก่มนุษย์

โดยสรุป

การที่จะเป็นหมอแคนที่ดีควรมีคุณสมบัติอันประกอบไปด้วย ความขยันขันแข็งในการฝึกซ้อม หมั่นศึกษาหาความรู้จากหมอแคนที่มีชื่อเสียง มีความละเอียดลออในการฟังและการบรรเลง หมั่นดูแลรักษาให้เข้ากลไกของการเป่าแคน ลดทิวเป็นคนที่อดทน ไม่ถือตัวว่าเป็นคนเก่ง ลายแคนเป็นศิลปะอิสระที่ไร้ขอบเขต ความไพเราะมิได้อยู่ที่การเล่นเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องเกี่ยวกับผู้ฟังเป็นผู้ให้ความคิดเห็น ไม่ควรตำหนิติเตียนผู้ที่มีฝีมือต่ำกว่า เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นผู้ที่ตรงต่อเวลา เมื่อมีโอกาสถ่ายทอดความรู้เคารพผู้อื่น เคารพในสิทธิส่วนบุคคล หมอแคนต้องรู้หน้าที่ของตนเอง ควรเป็นผู้มองโลกในแง่ดีเสมอให้อภัยคนจะต้องเคารพเครื่องดนตรี ตลอดจนเคารพครู อาจารย์และผู้มีพระคุณ

เอกสารอ้างอิง

- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2527). *คู่มือการเป่าแคนเบื้องต้น*. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- ทูลทองใจ ซึ่งรัมย์. (2552). *ปัจจัยที่ทำให้หมอแคนประสบความสำเร็จด้านการเดี่ยวแคน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2540). *มานุษยวิทยาว่าด้วยระบบครอบครัวการแต่งงานและเครือญาติ*. กรุงเทพฯ : แพรววิทยา.
- ประเสริฐ กองสุขกรม. *การสืบทอดศิลปะการเป่าแคนของครูบัวชัยศิลป์ แก้วแสนไชย*. วิทยานิพนธ์ ศป.ม. มหาสารคาม : สาขาวิชา ดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2556.
- พัลลภ เพียรชนะ. (2554). *ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเกี่ยวกับอ้อไห้ครูหมอลำกลอน:กรณีศึกษาศิลปินหมอลำกลอนในภาคอีสาน*. วิทยานิพนธ์ ศป.ม. มหาสารคาม : สาขาวิชา ดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ยศ สันติสมบัติ. (2540). *ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

- โยธิน พลเขต. (2557). แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนเป่าแคนประกอบลำ ในประเทศ
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. ปรินญา ปร.ด. สาขาวิชา ดุริยางคศิลป์มหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง และอาชาพาลี. (2557). แคนอีสาน ศาสตร์แห่งเครื่องดนตรีมหัศจรรย์. มหาสารคาม :
โรงพิมพ์ทักษิลา.
- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง และอาชาพาลี. (2552). แคน : การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ พัฒนา
พัฒนา วัตถุศิลป และการทำแคนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ ปร.ด.มหาสารคาม
: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุกิจ พลประถม. (2536). การเป่าแคนแบบพื้นบ้านอีสาน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- อาชา พาลี. (2555). แนวทางการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดการเป่าแคนทานองพื้นบ้านอีสาน. ปรินญา
ศศ.ม.สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.